

I. I. Колосовська

кандидат наук з державного управління,
доцент, доцент кафедри державного управління
Львівського регіонального інституту державного управління
ORCID: 0000-0003-3238-1875
e-mail: kira2007mail@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН У ФОКУСІ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ПІДХОДІВ

Здійснено теоретичне осмислення феномену соціальних змін у контексті інтегрованої соціальної системи та модернізації публічно-управлінських підходів. Зазначено, що соціальна трансформація характеризується перманентним процесом соціальних змін, обумовленим дією як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що визначають напрямок розвитку та стратегічні орієнтації. Обґрунтовано специфіку соціальних змін як складової аналізу соціальної динаміки, що підкреслює важливість їх концептуалізації у фокусі парадигми державного управління.

Акцентовано увагу на визначенні стратегічних орієнтирів та потенційних напрямів імплементації сучасних теорій і концепцій соціальних змін з позиції публічного управління та адміністрування. Розглянуто концептуальну модель соціальних змін П. Штомпки, що базується на чотирьох категоріях: структура, фігури (агенти), діяльність, дія. Зосереджено увагу на поняттях трансформації як зміни структури, що супроводжується значною модифікацією всієї мережі взаємозв'язків її елементів у соціальній системі чи соціокультурному полі та модернізації як інструменту всебічного пояснення, виробництва та прогнозування розвитку, що передбачає політичні, економічні, соціально-культурні, екологічні, демографічні та інші зміни. Обґрунтовано критеріальне розмежування модернізаційного та трансформаційного підходів у межах концептуалізації соціальних змін.

Ключові слова: публічне управління; соціальні зміни; теорія соціальних змін; трансформація; модернізація; модернізаційний та трансформаційний підходи; критерії; громадянське суспільство, соціальні виклики.

Постановка проблеми. Суспільна трансформація характеризується перманентним процесом соціальних змін, що обумовлені дією як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, та визначають напрям розвитку і стратегічні орієнтири. Дефініція "соціальна зміна" набуває ознак ключової при аналізі процесів суспільної динаміки, що актуалізує важливість концептуалізації соціальних змін з позиції парадигми держави та публічного управління.

Специфіка трансформаційних процесів в українському суспільстві характеризується цілою низкою серйозних протиріч і дестабілізаційних тенденцій у соціально-економічній, політичній, соціокультурній площинах, що обумовлює необхідність теоретичного осмислення феномену соціальних змін та формування концепцій прогностичного характеру в контексті модернізації публічно-управлінських підходів, забезпечення інтегрованості соціальної системи

на засадах соціальної справедливості та соціальної солідарності, досягнення соціальної стабільності і соціального порядку у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі дослідження щодо теоретизації соціальних змін, обґрунтування причинних зв'язків та специфіки трансформації соціальних процесів зроблено низкою зарубіжних науковців, серед яких Т.Парсонс, Ч.Тіллі, Т.Скочпол, П.Еванс, І.Валерстайн, А.Г.Франк. Авторами концептуальних підходів у дослідженні соціальних змін в контексті автономії держави, її взаємодії із громадянським суспільством, ухвалення оптимальних управлінських рішень є Ч.Джонсон, А.Амсен, П.Еванс, Д.Рюшемейєр, В.Чіббер.

У вимірі вітчизняних досліджень сутнісні характеристики та тенденції соціальних змін, вплив публічно-управлінських чинників на розвиток соціальних процесів, інституційна та управлінська спроможність держави реагувати на новітні

соціальні зміни, виклики та загрози перебувають у фокусі уваги таких науковців як О. Бобровська, Н. Болотіна, В. Бульба, Є. Головаха, О. Дегтяр, В. Єлагін, С.Корецька, М.Кравченко, О.Куценко, П.Кутуєв, І. Ледах, Е. Лібанова, Н.Паніна, Ю.Павленко, О. Петроє, О.Руденко, Т.Семигіна, В. Скуратівський В.Степаненко, О.Фісун та ін.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри численні напрацювання у даній царині, недостатньо дослідженими залишаються питання систематизації та можливих напрямів імплементації сучасних поглядів, теорій, концепцій соціальних змін з позиції публічного управління та адміністрування, зокрема в частині визначення стратегічних орієнтирів та концептуалізації соціальних пріоритетів, враховуючи специфіку сучасних реалій та новітніх викликів.

Метою статті є концептуалізація соціальних змін у контексті обґрунтування важливості прогнозування і можливості коригування соціальних трансформацій з боку системи публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Поняття соціальної зміни використовують для позначення певного окремого напрямку теоретичної та практичної діяльності фундаментального характеру, що у науковому світі визнана не тільки законною, але й суттєво необхідною" [1].

Теорії соціальних змін слугують інтелектуальним інструментарієм для відстеження динаміки взаємозв'язку соціальних, економічних та політичних трансформацій. Проблема тика дослідження соціальних змін характеризується об'єктивно обумовленим зв'язком із публічно-управлінською практикою та політико-ідеологічними підходами, що свідчить про важливість її концептуалізації у контексті розгляду як дослідницької стратегії з позиції публічного управління .

На окрему увагу у даному контексті заслуговує концептуальна модель соціальних змін польського ученого П.Штомпки, що ґрунтується на чотирьох категоріях: структура, діячі (агенти), діяльність, дія. Дані категорії автор виокремлює з рівнів існування соціальної реальності (рівня індивідуальностей і спільностей) та способів існування (потенційна можливість і дійсність). Дослідник доповнює свою модель категоріями діяльності та практики, включаючи зворотні зв'язки та зв'язуючі процеси, вводить часовий вимір і вписує модель у своєрідний контекст чи середовище (природа, свідомість). Виходячи із

цього, він розглядає соціальну зміну, як окремо взяте перетворення суспільства — від однієї, більш ранньої стадії до наступної, більш пізньої. Серед агентів соціальних змін дослідник виокремлює: видатні особи та соціальні рухи. "Соціальні зміни, включаючи широкомасштабні історичні перетворення, є результатом дії людей. У соціальній історії нема нічого, що не могло бути поціноване як свідомий або несвідомий результат людських зусиль"[2].

На думку дослідника для періоду змін характерний «синдром агентів» та «історичний синдром», які виявляються відповідним чином:

– "люди усвідомлюють, що багато речей залежить від їхніх конкретних дій" (актуалізуються питання суб'єкта змін, мотивації, відповідальності, дій, поведінки);

– "люди дивляться на свій час, лише як на відрізок більш широкого потоку історії (актуалізуються питання очікування, сприйняття часу, історичної зумовленості соціальної дійсності, непередбачуваності подій) [3].

При розгляді сутнісних характеристик категорії «соціальна зміна» П.Штомпка зосереджує увагу на таких поняттях як "трансформація" та "модернізація". Трансформація, за його визначенням, – це «зміна структури, що супроводжується істотною модифікацією всієї мережі взаємозв'язків її елементів в соціальній системі чи в соціально-культурному полі. Такі зсуви зачіпають основу соціальної реальності, оскільки їх відголос зазвичай відчувається у всіх сферах (елементах) соціального життя, трансформують її найважливішу, істотну якість» [4].

Термін «трансформація» тісно пов'язаний із суспільно-економічними, політико-ідеологічними, соціокультурними суспільними умовами. Трансформаційні перетворення позначаються не тільки кількісними, але і якісними змінами. Ретроспективний аналіз трансформаційних практик, засвідчує динаміку взаємовпливів суспільних змін як процесу розвитку соціального цілого та цілісності соціальної системи, представленої соціальним порядком і соціальною солідарністю [5].

Основні підходи щодо теоретичного осмислення і вивчення трансформаційних перетворень відображено у дослідженнях зарубіжних науковців, серед яких варто відзначити:

– Дж.Голл (зроблено акцент на ролі національної розбудови і демократизації при трансформаціях, «подвійна трансформація»);

– Л.Голмс (на основі порівняння суспільств Східної та Західної Європи зроблено висновок, що посткомуністичні суспільства, які трансформуються, відрізняються всеохопністю і швидким темпом перетворень, розроблено критерії відмінності посткомуністичних трансформацій),

– Х.Лінц і А.Степан (співставлено суспільства Латинської Америки, Південної Європи та колишнього радянського табору, на основі чого сформульовано перелік перешкод трансформаційним процесам в країнах посткомуністичної Європи),

– В.Меркель (розглянуто генезис поняття «соціальна трансформація», детально проаналізовано специфіку трансформації соціальної системи за різних політичних режимів),

– К.Оффе (зроблено акцент на неоднорідності трансформаційних процесів стосовно різних підсистем суспільства: економіки, політики, ідеології, культури, громадянського суспільства тощо, «трьохкомпонентна трансформація»),

– К.Полані (окреслено трансформаційні перетворення в економіці в межах пошуку так званого «третього шляху»),

– А. Пшеворський (здійснено виокремлення і акцентуацію на ролі держави як в практиці перетворень, так і в теорії транзитології)

– Е.Шнайдер (виявлено і розроблено специфіку трансформаційних перетворень в межах політичної системи суспільства) [6].

У межах концептуалізації соціальних змін, доцільним видається застосування реляційного підходу, що уможливорює змістовне розмежування понять, які безпосередньо їх стосуються: «еволюція», «революція», «модернізація». Так, поняття «еволюція» віддзеркалює кількісно-якісні зміни, ускладнення соціального організму, його перетворення від простого до складного, де диференціація частин цілого веде до диференціації його функцій, підкреслюючи тим самим поступовий розвиток. Натомість трансформацію трактують як тип соціальних змін, що передбачає не лише розвиток, як утворення чогось принципово нового, але й занепад та відмирання певних застарілих соціальних форм з подальшим новим формоутворенням та переходом до принципово нової соціальної системи.

Трансформаційні суспільні процеси обумовлюють відповідні зміни в інституційній системі суспільства, що безпосередньо залежать від соціокультурних чинників (інтересів, цінностей, мотивацій, потреб) [7].

Синтетична модель соціальних змін поєднує в собі поняття «еволюція» та «трансформація». Зокрема, акцентується увага на «еволюційній трансформації», яка поєднує в собі елементи цілеспрямованого раціонального реформування суспільства та еволюційність перетворень, представлених лінією історичної траєкторії певної країни [8].

Трактування категорії «революція» передбачає різкі і глибинні зміни у всьому суспільному житті, в результаті яких суспільство переходить з одного якісного стану в інший [9]. Науковці вказують на тотожність трансформації і революції як морфогенетичних процесів за результатом перетворень, водночас акцентують увагу на їх відмінності за механізмом протікання змін. (революційні – передбачають докорінні, радикальні, стрибкоподібні зміни, тоді як трансформаційні – характеризуються поступовістю, реформістським характером, що не виключає стихійних проявів та моменту самоорганізації соціальної системи).

З позиції розгляду соціальних змін у контексті суспільних перетворень, заслуговує на увагу підхід П.Сорокіна, який виокремлює чотири виміри революційних перетворень:

– означає зміну в поведінці людей, їх психології, ідеології, віруваннях та цінностях;

– знаменує собою зміни в біологічному складі населення, його відтворення та процесів відбору;

– призводить до деформації всієї соціальної структури суспільства;

– привносить собою зсуви у фундаментальних соціальних процесах [10].

Акцентуація на трансформації мережі соціальних зв'язків підкреслює зміни саме в конструкті соціальної солідарності суспільства, де остання виступає з одного боку як об'єкт трансформаційних перетворень, з іншого як визначальний ресурс. Так проявляється двоїста роль соціальної солідарності в межах трансформаційних змін. По-перше, солідарність виступає як об'єкт, оскільки відбуваються перетворення самої соціальної системи у всій сукупності її елементів, яка по суті є солідаризована цілісність, представлена в тому числі цінностями, нормами, віруваннями, вподобаннями, ідентичностями, ідеологіями тощо. По-друге, соціальна солідарність, як ступень інтегрованості соціального цілого є ресурсом трансформаційних перетворень [11].

Трансформація як соціальний процес характеризується радикальними, всеохоплюючими,

кількісно-якісними змінами в соціальному просторі і складається з тісно взаємопов'язаних етапів: занепад, оновлення та консолідація системи. Соціальна трансформація в сучасних соціокультурних умовах пострадянського суспільства – є соціальним перетворенням, що складається 4 головних процесів: «1) перехід до вільної ринкової економіки; 2) перехід до демократії, базованої на громадянському суспільстві; 3) розвиток суспільної довіри і; 4) розвиток культури, що формулює засадничі принципи і норми та створює нові символи, які відновлюють раніше придушені ідентичності, а також символи, з якими всі члени суспільства могли б позитивно себе пов'язувати [12].

При дослідженні сутнісних характеристик модернізації у науковому дискурсі виокремлюють кілька основних підходів:

– модернізація як синонім усіх прогресивних соціально-економічних змін, коли суспільство рухається уперед;

– поняття «модернізації» тотожне поняттю «сучасність» і означає комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних і інтелектуальних трансформацій, включаючи процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, бюрократизації, домінуючого впливу капіталізму, поширення індивідуалізму і мотивацій успіху, утвердження розуму та науки;

– термін «модернізація» стосується відсталих або слаборозвинутих суспільств і описує їхні зусилля, спрямовані на те, щоб «наздогнати» провідні, найбільш розвинуті країни, які існують з ними в одному історичному часі, в рамках єдиного глобального суспільства [13].

Таким чином, теорія модернізації трансформувалася із засобу теоретичного забезпечення політики в інструмент комплексного пояснення, продукування і прогнозування розвитку, що передбачає політичні, економічні, соціокультурні, екологічні, демографічні та інші зміни [14].

З позиції парадигмального підходу публічне управління передбачає звернення до пізнання механізмів самоорганізації складних еволюційних та надскладних систем у стані, далекому від рівноваги, коли загострюється їх чуттєвість до незначних флуктуацій на мікрорівні, які приводять до зміни поведінки всієї макросистеми. Руйнування динамічної рівноваги її структур і підсистем публічного адміністрування, вступ їх у «режим із загостренням», фазу кризи, в якій нестійкі структури піддаються швидкій дезінтеграції, приводять до зміни моделей адміністру-

вання. Управління суспільством ґрунтується на дослідженні: 1) теоретико-методологічних основ аналізу синергетичної парадигми; 2) змін, які відбуваються в різних системах в умовах нестабільності; 3) дій механізму самоорганізації; 4) можливостей соціального управління і суперечливій сутності кризи; 5) ідей про креативність хаосу, його конструктивність, направленість його просування до нової соціальної організації [15].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Одним із ключових пріоритетів теорії соціальних змін у фокусі парадигми публічного управління є обґрунтування умов та стратегічних можливостей розбудови ефективної держави, здатної забезпечити якісний соціально-економічний розвиток. Сучасні перетворення в Україні супроводжуються соціальними змінами, обумовленими суттєвою диференціацією населення за рівнем доходу, наявністю неоднакових можливостей для реалізації людського потенціалу, поширенням бідності як соціально-економічного явища, маргіналізацією суспільства, що загострює соціальну напругу та перешкоджає успішному розвитку як на загальнодержавному, так і регіональному/місцевому рівнях.

У межах концептуалізації соціальних змін з позиції системи публічного управління доцільно виокремлювати основні критерії розмежування модернізаційного та трансформаційного підходів: суб'єктність соціальних акторів; характер і форми вираження ініціативи; спосіб здійснення змін. З позиції такого розуміння модернізаційний підхід ґрунтується на пріоритетності природного характеру соціальних змін і вторинності публічно-управлінських дій, що актуалізує роль соціальних акторів у стимулюванні розвитку. Трансформаційний підхід передбачає поєднання стихійного аспекту перетворень та реформаційного аспекту політики держави, що забезпечується з одного боку, шляхом здійснення цілеспрямованих змін у відповідних сферах функціонування суспільства, з іншого, ініціюється через реалізацію індивідуальних та колективних ініціатив соціально активних представників громадянського суспільства. Таке партнерство повинно ґрунтуватись на конструктивних функціональних засадах та передбачати імплементацію дієвих інструментів і механізмів взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства з метою удосконалення соціальної системи відповідно до публічних запитів та інтересів.

Список використаної літератури:

1. Будон Р. Место беспорядка. Критика теорий социального изменения. М., 1998.
2. Shtompka P. *Sociology of Social Change*. М.: Aspect-Press, 1996. P.322.
3. Shtompka P. Many sociologies for one world // *Sociological studies*. 1991. N 2. P. 13-23.
4. Shtompka P. *Sociology of Social Change*. М.: Aspect-Press, 1996. P. 39-40.
5. Теорія соціальних змін: Сучасні соціологічні концептуалізації (колектив авторів: П.В. Кутуєв, О.В. Богданова, М.І. Клименко, Т.В. Коломієць, І.В. Мацко-Демиденко, О.Л. Якубін. Навч. посібн. К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. С.206.
6. Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / [В.Бандера, О.Мотиль, Т.Кузьо, О.Гаврилишин та ін.]; за ред. В.Ісаїва; [пер. з англ. А.Іщенко]. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 362 с.
7. Теорія соціальних змін: Сучасні соціологічні концептуалізації (колектив авторів: П.В. Кутуєв, О.В. Богданова, М.І. Клименко, Т.В. Коломієць, І.В. Мацко-Демиденко, О.Л. Якубін. Навч. посібн. К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. С.209.
8. Мартэн Д. Социальные измерения трансформации и модернизации: теоретические уроки эмпирических исследований / Д. Мартэн // Социологические исследования. 2002. №8. С.57-66/
9. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навч. Словник-довідник / за заг.ред В.М.Пічі. К.: «Каравела»; Львів: «Новий Світ-2000», 2002. С.311.
10. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. / П.А.Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. С.269-270.
11. Теорія соціальних змін: Сучасні соціологічні концептуалізації (колектив авторів: П.В. Кутуєв, О.В. Богданова, М.І. Клименко, Т.В. Коломієць, І.В. Мацко-Демиденко, О.Л. Якубін. Навч. посібн. К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. С.214.
12. Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / [В.Бандера, О.Мотиль, Т.Кузьо, О.Гаврилишин та ін.]; за ред. В.Ісаїва; [пер. з англ. А.Іщенко]. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. С.15.
13. Shtompka P. *Sociology of Social Change*.– М.: Aspect-Press, 1996 . P.10.
14. Поліщук Ю. Модернізація як теоретичний концепт: витоки, становлення, сучасні виклики/ Наукові записки. 2015. Вип 5-6 (79-80) С. 205.
15. Бойко О., Воронкова В. Концептуальна парадигма публічного управління та адміністрування: теоретико-методологічні засади / Гуманітарний вісник ЗДІА. 2017. Випуск 70. С.156.

Kolosovska I. Conceptualization of the phenomenon of social change in focus public-management approaches

Theoretical understanding of the phenomenon of social change in the context of the integration of the social system and the modernization of public administration approaches. It is noted that social transformation is characterized by a permanent process of social change, due to the action of both external and internal factors that determine the direction of development and strategic orientations. The specifics of social change as a component of the analysis of social dynamics are substantiated, which emphasizes the importance of their conceptualization in the focus of the paradigm of public administration.

Emphasis is placed on defining strategic guidelines and potential directions for the implementation of modern theories and concepts of social change from the standpoint of public administration. P. Shtompka's conceptual model of social changes is considered, which is based on four categories: structure, figures (agents), activity, action. The focus is on the concepts of transformation as a change in structure, accompanied by significant modification of the entire network of relationships of its elements in the social system or socio-cultural field and modernization as a tool for comprehensive explanation, production and forecasting of political, economic, socio-cultural, environmental, demographic and other changes. The criterion delimitation of modernization and transformation approaches within the conceptualization of social changes is substantiated.

Key words: *public administration; social change; theory of social change; transformation; modernization; modernization and transformation approaches; criteria; civil society, social challenges.*